

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”
CLUJ-NAPOCA

Rezumatul tezei de doctorat

**PATRIMONIUL HERALDIC
AL JUDEȚULUI COVASNA**

Conducător științific:
Prof. univ. dr. NICOLAE EDROIU
membru coresp. al Academiei Române

Doctorand:
ATTILA ISTVÁN SZEKERES

Cluj-Napoca
2013

Cuvinte cheie:

blazon, castel, conac, Covasna, diplomă de înnobilare, fronton, heraldică, monument funerar, Muzeul „Haszmann Pál”, Muzeul Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe, secuiesc, stemă, Târgu Secuiesc, Trei Scaune, Ținutul Pădurilor

Rezumat

Este o lucrare de heraldică dedicată stemelor legate de teritoriul actualului județ Covasna, cu incursiuni obligatorii și în heraldica transilvăneană, cea ungurească, chiar a Imperiului Austro-Ungar și românească, de asemeni. Este o teză de doctorat pe subiect strict de heraldică.

Preocupări de heraldică, ce vizau teritoriul Transilvaniei, au fost de-a lungul a două secole și mai bine, pe care le detailez într-un capitol special, dar preocupări referitoare la teritoriul cercetat, cel al actualului județ Covasna, nu putem semnală, doar una, cea a genealogului József Pálmay, dar și aceasta doar pe teme de heraldică nobiliară, într-o calitate care lasă de dorit. Preocupări sporadice mai sunt, dar acestea nu vizează direct stemele, ci construcțiile care le găzduiesc.

Deci, teritoriul cercetat poate fi considerat o pată albă pe harta heraldică a spațiului.

Lucrarea de față este un inventar al tuturor stemelor aflate pe teritoriul județului Covasna și nu numai. Mai mult decât atât, lucrarea prezintă mai multe moduri de clasificare a stemelor inventariate, enumerând și concluziile derivate în urma cercetării.

Au fost inventariate și introduse într-un catalog heraldic toate stemele de pe clădiri publice și private, laice și ecleziastice, de pe monumente funerare, din interiorul clădirilor publice, din colecțiile Muzeului Național Secuiesc, ale Muzeului „Haszmann Pál” din Cernat, din fondurile Biroului Județean Covasna al Arhivelor Naționale ale României.

Lucrarea începe prin prezentarea teritoriului avut în vedere, județul Covasna, cu caracteristicile geografice și principalele coordonate istorice. Urmează o abordare sub aspect teoretic a heraldicii și a obiectului acesteia: stema. A fost realizată și o organizare a heraldicii întâlnite în județ, în: heraldică nobiliară, ecleziastică, teritorială, domnească și de stat. Au fost prezentate preocupările de heraldică în Transilvania în general și cele care vizau teritoriul actualului județ Covasna, în particular. S-a constatat, pe această cale, că un singur autor – József Pálmay – s-a ocupat de teritoriul cercetat – cu mai bine

de un secol în urmă –, în primul rând din punct de vedere al genealogiei familiilor nobiliare, dar și sub aspect heraldic – abordarea sa având semnificative deficiențe.

Toate stemele inventariate au fost grupate după microregiuni: Ținutul Pădurilor, zona municipiului Sf. Gheorghe și împrejurimile sale, partea de est a județului, adică teritoriul fostelor scaune Kézdi și Orbai, precum și muzeele amintite anterior, respectiv în fondurile arhivelor.

Tradiția amplasării de steme în biserici și castele, împrumutată din Occidentul medieval a prins rădăcini și pe meleagurile transilvănene, deci inclusiv în aria cercetată. Amplasarea stemelor în lăcașurile de cult a dus nu numai la cunoașterea lor, ci și la conservarea acestora de-a lungul timpului. Castelele și unele conace conțin și ele steme, mai multe sau mai puține, anume cele ale ctitorilor, ale celor care au contribuit la extinderea ori înfrumusețarea acestor construcții, ori ale celor care pur și simplu au stăpânit aceste edificii. Aceste construcții laice conțin steme sculptate în piatră sau confecționate prin stucaturi.

Lucrarea a urmărit prezentarea stemelor aflate în trei microregiuni. Pe teritoriul Ținutului Pădurilor (Erdővidék), care ocupă cca. 18 % din teritoriul județului Covasna, se află peste jumătate din stemele aflate pe teritoriul județului. Însușind toate stemele aflate în și pe reședințele nobiliare, precum și în lăcașele de cult, putem afirma că Ținutul Pădurilor este un veritabil „ținut al stemelor”. Municipiul Sf. Gheorghe și împrejurimile sale rămân în urma celui dintâi teritoriu prezentat. Dar aici găsim două dintre cele mai vechi trei steme de pe teritoriul județului Covasna. Ele se află în biserica-cetate reformată din Sf. Gheorghe. Prima, care este și cea mai veche din județ, este amplasată pe o consolă a sanctuarului, datat în secolul al XV-lea, până în 1547, dar foarte probabil din primele trei decenii ale acestui secol, s-a conservat din păcate martelată (cea de-a doua apare pe o lespede funerară din 1602). Pe teritoriul fostelor scaune Kézdi și Orbai s-a putut observa că unii ctitorii din rândurile aristocrației și-au marcat construcțiile cu blazoanele lor și ale soțiilor lor. În cazul construcțiilor eclesiastice donatorii și-au înfățișat stemele, fie ei membri ai nobilimii mari sau ai celei mici.

În incinta Muzeului Național Secuiesc, vizitatorul poate vedea câteva steme sculptate în lapidarul instituției. Stemele din Galeria de artă „Gyárfás Jenő” se află în depozit, cele din biblioteca documentară pot fi la îndemâna cercetătorului, dar nu sunt accesibile publicului larg.

După multitudinea de steme aflate într-o unitate muzeală dintr-o localitate rurală, Muzeul „Haszmann Pál” din Cernat acesta poate fi considerat drept un muzeu colecționar de steme; în colecția de istorie a comunei apar și se înmulțesc și în zilele noastre stemele familiilor locale mai însemnate.

Cercetând stemele de pe diplomele de înnobilare și blazon aflate în fondurile arhivelor din județ, putem trece în revistă o succesiune foarte interesantă de însemne acordate în perioada dintre începutul secolului al XVII-lea și sfârșitul secolului al XVIII-lea, toate stemele având particularități care, sub aspectul concepției și al stilului reprezentării, diferă unele de altele. În plus, putem parcurge evoluția artei blazonului pe parcursul perioadei amintite, care acoperă două secole de heraldică de cancelarie.

Am parcurs și stemele unităților administrativ-teritoriale din județul Covasna. Ca o observație generală, acestea au un conținut simplu. Majoritatea lor se prezintă în scut nepartajat, în vreme ce altele au scutul împărțit în două. În cazul unităților administrativ-teritoriale care au avut steme istorice, s-au păstrat aceste steme. În cazul localităților care nu au avut steme, s-au elaborat steme noi. După simplitatea lor, stemele administrative din județul Covasna diferă de cele din alte regiuni ale țării.

După cum am arătat, cele mai multe steme se află în microregiunea Ținutul Pădurilor, peste jumătate dintre stemele identificate pe vreun suport, mai precis 58,5 %, în Sf. Gheorghe și împrejurimi 21,5 %, iar pe teritoriul fostelor scaune Kézdi și Orbai 20 %. Faptul că cele mai multe steme se află în Ținutul Pădurilor se datorează în mare parte unor artiști ai locului, care au ornamentat bisericile localităților lor cu steme. Este vorba în primul rând de artistul heraldist József Sebestyén Keöpeczi, care a realizat în biserica reformată de la Căpeni o adevărată galerie de steme. Iar artistul gravor Bálint Kósa a ornamentat biserica reformată din Tălișoara cu douăzeci de steme.

65 % dintre steme se află pe și în construcții ecleziastice, 25 % pe și în construcții laice, iar 10 % constituie stemele funerare. Se poate trage concluzia, că cea mai mare încredere se îndreaptă către biserică, loc de întâlnire, accesibil pentru o pătură mai largă de oameni.

Stemele aflate pe teritoriul județului Covasna s-au realizat printr-o multitudine de tehnici. Dintre acestea se disting două. Cele mai multe sunt stemele pictate, apoi cele sculptate. Cele pictate acoperă 62 % din totalul stemelor, iar cele sculptate 22 la sută. Restul sunt executate prin diferite alte tehnici, ca decupare din tablă de cupru, ștanțare, turnare, sgraffito, mozaic, gravură, teracotă, stucatură, și mai nou prin tehnică asistată de calculator. Dintre stemele pictate majoritatea sunt pictate pe lemn ori plăci pe bază de

lemn, apoi cele picate pe carton și cele pe material textil, picturi murale sunt puține. Dintre cele sculptate majoritatea zdrobitoare sunt sculptate în piatră, dar sunt câteva și în lemn.

Tehnicile tradiționale conduc detașat acest clasament, dar încep să prindă rădăcini tehnicile moderne, asistate de calculator, ca gravura în piatră șlefuită, în cazul monumentelor funerare, sau tehnici computerizate de executare a stemelor din material sintetic.

Din patrimoniul heraldic al județului, cele mai multe steme sunt cele nobiliare, care apar atât pe reședințe nobiliare, cât, mai ales în și pe construcții ecleziastice. Acestea acoperă 73 % din totalul stemelor înșirate ca patrimoniu heraldic al județului. Urmează categoria stemelor administrative, care însumează în prezent 19 % dintre steme, iar stemele ecleziastice, precum și cele înșirate ca steme de stat și domnești au ponderea de 4 – 4 %.

Într-o altă clasificare, cele mai multe steme sunt cele nobiliare individuale. Ele apar mai ales în biserici, ca însemne ale donatorilor, dar mai ales ca steme având un rol decorativ, precum cele din bisericile reformate de la Căpeni, Tălișoara sau Ilieni. Steme apar și pe castele și conace, marcând proprietatea, ori comemorând o construcție sau o extindere. În colecțiile publice, unele categorii de steme sunt mai bine reprezentate decât altele: cele de la Muzeul Național Secuiesc sunt mai ales steme funerare, apoi steme sculptate în piatră în lapidarul instituției, în vreme ce cele de la Muzeului „Haszmann Pál” din Cernat sunt steme comemorative, având rolul de a îmbogăți colecția de istorie locală.

Stemele de alianță, mult mai puține decât cele individuale, dar totuși într-un număr destul de însemnat, apar mai ales pe reședințele nobiliare, cel mai adesea pe frontonul construcției, dar și în interior, pe plăci comemorative. Ele apar și pe construcțiile ecleziastice, comemorând ctitorii sau pe cei care au contribuit la ridicarea, modificarea ori extinderea construcției.

În urma clasificării stemelor după data apariției lor, s-a putut observa că este reprezentat și Evul Mediu – chiar dacă este vorba despre o singură stemă –, iar de la perioada principatului încoace numărul stemelor a cunoscut o creștere continuă. Chiar într-o epocă în care monumentele cu decorație heraldică deveniseră oarecum desuete (ne referim la perioada interbelică), pe teritoriul cercetat stemele s-au înmulțit. După aproape o jumătate de secol de regim totalitar, ostil blazoanelor – în care totuși au

apărut o duzină de steme – dorința de a decora clădiri – mai ales biserici – cu steme, nu s-a stins, ci dimpotrivă, cunoaștem numeroase exemple.

În cele două perioade de înflorire a heraldicii locale, acest fenomen s-a datorat muncii unor artiști, care au decorat biserici reformate cu steme, bineînțeles, cu acceptul preoților parohi și al comunităților locale.

Remarcăm în special perioada contemporană, în care au apărut 49 de steme, în plus 27 de steme ale unităților administrativ-teritoriale aprobate de guvern, dar mai sunt și alte proiecte înaintate spre aprobare. Acest fapt se datorează în primul rând unor persoane care au confecționat stemele, sau au proiectat steme administrative, iar în al doilea rând receptivității mediului uman.

În ciuda faptului că timp de patru decenii și jumătate a dominat un regim totalitar, ostil stemelor, asistăm la continuitatea fenomenului heraldic și chiar la o renaștere a fenomenului heraldic în județul Covasna. Bisericile reformate din Ilieni, Simeria, Tălișoara au fost decorate cu casete conținând steme. Muzeul din Cernat a continuat colecționarea stemelor familiilor din localitate și împrejurimi. S-au reamplasat steme înlăturate în timpul regimului socialist. Astfel pe frontonul castelului Kálnoky de la Micloșoara a reapărut steme de conte a familiei Kálnoky. Pe frontonul fostului sediu al Regimentului de husari-grăniceri nr 11 din Sf. Gheorghe a reapărut stema Imperiului Habsburgic.

Stemele acoperite au fost readuse la lumina zilei. Pe frontonul fostului Sediul al Scaunelor, azi biblioteca județeană din Sf. Gheorghe, a reapărut stema celor Trei Scaune. Pe fațada Casei de cultură „Vigadó” de la Tg. Secuiesc, pe care stema orașului a supraviețuit perioada comunistă „neobservată”, după căderea regimului stema a fost colorată, din păcate și grosolan modificată. Au fost restaurate stemele sculptate în piatră de pe conacul Daniel de la Tălișoara, precum și de pe amvonul sculptat din piatră al bisericii unitariene de la Aita Mare, care conține o stemă.

Au început să apară monumente funerare ornamentate cu steme nobiliare.

Este îmbucurător faptul că, în zilele noastre, se reînvie tradiția amplasării stemelor. Exemplele arătate ne îndreptățesc să sperăm într-o renaștere a folosirii acestor însemne, având rolul de marcarea a identității, uzanță care a dăinuit secole de-a rândul. Cursul istoriei a stopat, după cum putem observa, doar vremelnic acest fenomen.

În acest județ, cel mai mic din țară din punct de vedere al populației – având 1 % din populația României –, și al doilea din urmă după suprafață – 1,5 % din suprafața țării –, putem afirma, că revine câte o stemă la fiecare 20 de km², sau la fiecare 1000 de

locuitori. În aceste condiții putem afirma că județul Covasna se află pe primele locuri din țară – dacă nu chiar pe primul! – în privința densității stemelor care pot fi identificate în cuprinsul său.

Anexa conține un *catalog heraldic* al tuturor stemelor inventariate, numerotate de la 1 la 221, care cuprinde informații despre stema prezentată: deținătorul, localizarea, respectiv actul normativ prin care s-a adoptat, în cazul stemelor administrative, tehnica de confecționare și materialul, data apariției, numele autorului stemei, în cazul în care este cunoscut și alte informații legate de stema prezentată.

În concluzie, în urma cercetării efectuate și a realizării prezentei lucrări, se poate conchide că județul Covasna nu mai constituie o pată albă pe harta privind cercetarea heraldică a țării, ci dimpotrivă, se vedește a fi o regiune în care blazoanele sunt consistent reprezentate. În fine, lucrarea constituie un unicat în materie.

Cuprins

Abrevieri	11
Cuvinte cheie	12
1. Introducere	13
2. Județul Covasna	20
2.1 Caracteristici geografice	20
2.2 Scurt istoric	21
3. Heraldica și obiectul ei: stema	24
3.1 Heraldica nobiliară	27
3.2 Heraldica domnească și de stat	28
3.3 Heraldica ecleziastică	28
3.4 Heraldica teritorială	31
4. Preocupări de heraldică în Transilvania	33
4.1 Antecedente	33
4.2 Preocupări științifice de heraldică	35
4.2.1 Stema Transilvaniei	35
4.2.2 Steme administrative	37
4.2.3 Heraldica nobiliară	40
Concluzii	46
5. Preocupări de heraldică, care vizau teritoriul actualului județ Covasna	47
Concluzii	49
6. Ținutul Pădurilor – ținut al stemelor	50
6.1 Ținutul Pădurilor	50
6.2 Steme aflate în și pe construcții nobiliare	51
6.2.1 Vârghiș	51
6.2.2 Tălișoara	58
6.2.3 Micloșoara	60
6.2.4 Valea Zălanului	61
6.3 Steme aflate în lăcașe de cult	62
6.3.1 Aita Mare	62
6.3.2 Doboșeni	64

6.3.3 Căpeni	68
6.3.3.1 Stemele din partea de Est a bisericii	68
6.3.3.2 Stemele din partea de Vest a bisericii	69
6.3.3.3 Stemele din partea de Sud a bisericii	71
6.3.3.4 Autorul stemelor prezentate: József Sebestyén Keöpeczi	77
6.3.4 Tălișoara	80
6.3.4.1 Stemele de pe latura estică a porticului	80
6.3.4.2 Steme din dreapta intrării	82
6.3.4.3 Stemele din stânga intrării	83
6.3.4.4 Stemele de pe latura vestică a porticului	84
Concluzii	86
7. Steme din Sf. Gheorghe și împrejurimile orașului	89
7.1 Steme de pe construcții laice	89
7.1.1 Sf. Gheorghe	89
7.1.1.1 Casa Scaunelor	91
7.1.1.2 Casa cu arcade	92
7.1.1.3 Casa Gidófalvy	93
7.1.1.4 Colegiul „Székely Mikó”	94
7.1.2 Chilieni (Conacul Székely–Potsa)	96
7.1.3 Ozun (Casa Gidófalvy–Szabó)	97
7.2 Steme din și de pe construcții ecleziastice	98
7.2.1 Sf. Gheorghe	98
7.2.1.1 Biserica reformată fortificată, zisă biserica-cetate	98
7.2.1.2 Biserica reformată din Simeria	99
7.2.1.2.1 Stema Transilvaniei	100
7.2.1.2.2 Stema Bisericii Reformate Maghiare	100
7.2.1.2.3 Stema celor Trei Scaune	101
7.2.1.2.4 Stema Colegiului „Székely Mikó”	101
7.2.1.2.5 Stema Parohiei Reformate Simeria	101
7.2.1.3 Sediul Protopopiatului Reformat Sepsî	101
7.2.2 Bodoc (Biserica reformată)	102
7.2.3 Ilieni (Biserica reformată)	103
7.2.4 Arcuș (Biserica unitariană)	104

7.2.5 Hăghig	105
7.2.5.1 Biserica reformată	105
7.2.5.1.1 Stema Nemes	106
7.2.5.1.2 Stema Pápai	106
7.2.5.2 Capela Nemes	106
7.3 Steme funerare	107
7.3.1 Valea Crișului (Cavoul familiei Kálnoky)	107
7.3.2 Sf. Gheorghe	109
7.3.2.1 Cimitirul reformat „Cetate”	109
7.3.2.1.1 Stema familiei Gödri de Illyefalva	109
7.3.2.1.2 Stema Elekes de Kézdiabí	109
7.3.2.2 Cimitirul municipal (Stema Colegiului „Székely Mikó”)	110
Concluzii	110
8. Stemele din fostele scaune secuiești Kézdi și Orbai	112
8.1 Steme de pe construcții laice	112
8.1.1 Tg. Secuiesc	112
8.1.1.1 Casa „Vigadó”	113
8.1.1.2 Casa Jancsó	114
8.1.2 Turia (Conacul Apor)	115
8.1.3 Zăbala (Castelul Mikes)	116
8.1.4 Catalina (Conacul Cseh–Künnle)	117
8.2 Steme de pe construcții ecleziastice	118
8.2.1 Sânzieni	118
8.2.1.1 Biserica romano-catolică de hramul Sfântul Duh	118
8.2.1.2 Capela Sf. Ștefan	119
8.2.2 Cernatul de Jos (Biserica reformată)	121
8.2.3 Ghelița (Biserica romano catolică veche, de hramul Sf. Emeric)	122
8.2.4 Pava (Biserica reformată)	124
8.2.5 Zăbala (Biserica reformată)	125
8.3 Steme funerare (Cimitirul reformat din Tg. Secuiesc)	126
8.3.1 Stema familiei Orbán de Márkosfalva	126
8.3.2 Stema Haralyi de Páva	127
Concluzii	127

9. Stemele din incinta Muzeului Național Secuiesc	128
9.1 Muzeul Național Secuiesc	128
9.2 Stema Muzeului Național Secuiesc	129
9.3 Stemele din lapidarul muzeului	130
9.3.1 Stema Béldi de Uzon	130
9.3.2 Stema Zenone di Castelceriolo	130
9.3.3 Stema de alianță Bethlen–Gyulay	131
9.3.4 Stema Nemes de Hídvég	132
9.3.5 Stema Imperiului Habsburgic	132
9.4 Stema de la secția de istorie (Stema Mikes de pe o cahă uriașă)	133
9.5 Stemele din Galeria de artă „Gyárfás Jenő”	134
9.5.1 Stema Nobilei Națiuni a Secuilor	134
9.5.2 Stema Herepei	136
9.5.3 Stema națiunii secuiești	136
9.5.4 Sigiliul heraldic al Muzeului Național Secuiesc	137
9.6 Secția de etnografie (Stema Bibó)	137
9.7 Steme în arhiva bibliotecii documentare	139
9.7.1 Diplome de înnobilitare	139
9.7.1.1 Stema de pe diploma de înnobilitare Szentkereszty	139
9.7.1.2 Stema de pe diploma de înnobilitare a lui Péter Márk de Egerpatak	140
9.7.2 Blazoane funerare	141
9.7.2.1 Steme funerare pictate pe mătase	141
9.7.2.1.1 Blazonul doamnei Polixénia Teleki din 1797	141
9.7.2.1.2 Stema lui Tamás Wass din 1831	142
9.7.2.1.3 Stema lui Kata Vay din 1831	143
9.7.2.1.4 Stema lui Josef von Brukenthal din 1867	145
9.7.2.1.5 Stema lui Rákhel Kendeffi din 1898	145
9.7.2.2 Steme funerare pictate pe carton	146
9.7.2.2.1 Stema lui Klára Teleki din 1770	146
9.7.2.2.2 Stema lui László Csedő din 1826	147
9.7.2.2.3 Stema doamnei Zathuretzky din 1828	148
9.7.2.2.4 Stema lui Cserei Krisztina din 1838	149
9.7.2.2.5 Stema lui Vilmos Knöpfler din 1882	149

Concluzii	150
10. Stemele din colecția Muzeului „Haszmann Pál” din Cernat	152
10.1 Muzeul „Haszmann Pál”	152
10.2 Blazoane	153
10.2.1 Stema familiei Damokos de Alsócsernáton	153
10.2.2 Stema familiei Cseh de Alsócsernáton	154
10.2.3 Stema familiei Cseh de Szentkatolna	154
10.2.4 Stema familiei Bernáld de Alsócsernáton	155
10.2.5 Stema familiei Végh de Alsócsernáton	155
10.2.6 Stema familiei Cserátoni de Alsócsernáton	155
10.2.7 Stema familiei Dombi de Ikafalva	156
10.2.8 Stema familiei Baló de Nagybacon	156
10.2.9 Stema familiei Zambler de Alsócsernáton	156
10.2.10 Stema familiei Molnár de Alsócsernáton	157
10.2.11 Stema familiei Kelemen de Alsócsernáton	157
10.2.12 Stema familiei Csíky de Alsócsernáton	158
10.2.13 Stema familiei Bod de Albis	158
10.2.14 Stemă dedicată lui Péter Bod de Felsőcsernáton	158
10.2.15 Stema familiei Farkas de Ikafalva	159
10.2.16 Stema familiei Rápolthy de Peselnek	159
10.2.17 Stema familiei Apor de Altörja	160
10.2.18 Stema familiei Gyárfás de Léczfala	160
10.2.19 Stema familiei Czirjék de Sepsizoltán	161
Concluzii	162
11. Stemele de pe diplomele de înnobilitare și blazon aflate în fondurile Biroului Județean Covasna al Arhivelor Naționale ale României	163
11.1 Diplome de înnobilitare fără reprezentarea blazonului	164
11.1.1 Diploma de înnobilitare acordată de Ioan Sigismund Zápolya lui Péter Szentmihályfalvy la 5 mai 1568 la Turda	164
11.1.2 Diploma de înnobilitare acordată de Gabriel Báthori lui Mihály Csiszér la 29 aprilie 1609 la Cluj	165
11.1.3 Diploma de înnobilitare acordată de principele Gabriel Báthori ducătorului István Nagy, precum și celor enumerați de sub comanda sa – la 12 iunie 1611	165

11.1.4 Diploma de înobilare acordată de principele Gheorghe Rákóczi I lui István Lázár de Dálnok, soției lui, Judit Henter și fiilor lor, Balázs, János și András la 20 octombrie 1643 la Alba Iulia	166
11.1.5 Diploma de înobilare acordată de principele Mihail Apafi lui Mihály Bodoki de Illyefalva la 19 ianuarie 1664 la Făgăraș	167
11.1.6 Diploma de înobilare acordată de principele Mihail Apafi lui István Baczarábai de Vajdahunyad la 2 noiembrie 1685 la Alba Iulia	168
11.1.7 Diploma de înobilare acordată de împăratul Leopold I lui András Radó alias Bakcsi la 1 martie 1703 la Viena	168
11.2 Diplomele de noblețe cu reprezentarea blazonului	169
11.2.1 Stema Békésy de Marosvásárhely	169
11.2.2 Stema Kelemen de Alsócsernáton	171
11.2.3 Stema Borbély-Forró de Angyalos	173
11.2.4 Stema Wrisseuich-Berdoczy	175
11.2.5 Stema Budai de Beresztelke	176
11.2.6 Stema Kaczkóy-Tompca	179
11.2.7 Blazonul Damó de Lisznyó	180
Concluzii	182
12. Stemele unităților administrativ-teritoriale	185
12.1 Steme istorice	185
12.1.1 Trei Scaune	185
12.1.2 Sfântu Gheorghe	186
12.1.3 Târgu Secuiesc	188
12.1.4 Iieni	190
12.1.5 Brețcu	190
12.2 Perioada interbelică	191
12.2.1 Județul Trei Scaune	191
12.2.2 Orașul Sfântu Gheorghe	192
12.2.3 Orașul Tg. Secuiesc	193
12.3 Perioada socialistă	193
12.4 Perioada postdecembristă	196
12.5 Steme actuale	200
12.5.1 Județul Covasna	200

12.5.2 Municipiul Sfântu Gheorghe	201
12.5.3 Municipiul Târgu Secuiesc	201
12.5.4 Orașul Întorsura Buzăului	202
12.5.5 Stema orașului Covasna	203
12.5.6 Comuna Bodoc	203
12.5.7 Comuna Sânzieni	204
12.5.8 Comuna Chichiș	204
12.5.9 Comuna Arcuș	205
12.5.10 Comuna Zăbala	205
12.5.11 Comuna Bixad	206
12.5.12 Comuna Moacșa	206
12.5.13 Comuna Brețcu	207
12.5.14 Comuna Vârghiș	207
12.5.15 Comuna Lemnia	208
12.5.16 Comuna Ghidfalău	208
12.5.17 Comuna Valea Crișului	209
12.5.18 Comuna Catalina	209
12.5.19 Comuna Ghelița	210
12.5.20 Comuna Turia	211
12.5.21 Comuna Aita Mare	211
12.5.22 Comuna Estelnic	212
12.5.23 Comuna Ozun	212
12.5.24 Comuna Poian	213
12.5.25 Comuna Zagon	214
12.5.26 Comuna Brăduț	214
12.5.27 Comuna Ilieni	215
Concluzii	216
13. Clasificarea stemelor după amplasarea lor	217
Concluzii	218
14. Clasificarea stemelor după modul de confecționare și materialul lor	219
14.1 Steme sculptate	220
14.1.1 Steme sculptate în piatră	220
14.1.2 Steme sculptate în lemn	221

14. 2 Steme confecționate din metal	222
14.2.1 Steme decupate și ciocănite	222
14.2.2 Steme turnate	222
14.2.3 Stemă ștanțată	222
14.3 Steme pictate	222
14.3.1 Picturi murale	222
14.3.2 Steme pictate în diplomele de conferire	223
14.3.3 Steme pictate pe material textil	223
14.3.4 Steme pictate pe carton de hârtie	224
14.3.5 Steme pictate pe lemn și plăci pe bază de lemn	224
14.4 Steme realizate cu alte tehnici	226
14.4.1 Steme din teracotă	226
14.4.2 Steme realizate cu tehnica sgraffito	226
14.4.3 Stemă realizată din piatră artificială	226
14.4.4 Steme gravate în piatră	226
14.4.5 Steme din mozaic	227
14.4.6 Stemă realizată prin tehnică computerizată	227
14.4.7 Steme realizate prin stucatură	227
Concluzii	227
15. Clasificarea stemelor după deținătorul lor	229
15.1 Steme de stat și domnești	229
15.2 Steme ecleziastice	230
15.3 Steme nobiliare	230
15.4 Steme administrative și instituționale	232
Concluzii	233
16. Clasificarea stemelor după numărul deținătorilor	235
16.1 Steme colective	235
16.2 Steme de alianță	236
16.3 Steme individuale	237
Concluzii	238
17. Clasificarea stemelor după data apariției	240
17.1 Perioada de dinainte de constituirea principatului autonom al Transilvaniei	240
17.2 Steme din perioada Principatului Transilvaniei	241

17.3 Steme din perioada apartenenței la Imperiul Habsburgic	242
17.4 Steme din perioada dualismului austro-ungar	243
17.5 Steme din perioada interbelică	243
17.6 Steme din perioada socialistă	244
17.7 Steme de după revoluția din decembrie 1989	245
Concluzii	246
18. Concluzii finale	248
Bibliografie	255
Alte surse documentare	267
Fonduri arhivistice	267
Colecții muzeale	268
Pagini internet	268
Anexe	270
Acte normative	271
Catalog heraldic	347
Ilustrații	421